

BUXORO AMIRLIGINING TASHQI IQTISODIY ALOQALARI (XIX ASR 60–90-YILLARI)

Sherbutayeva Gulhayo Dilmurod qizi
Navoiy Davlat Universiteti tarix fakulteti
tarix yo'nalishi 1-kurs magistranti

XIX asrning ikkinchi yarmida Buxoro Amirligi Markaziy Osiyoning yirik siyosiy va iqtisodiy markazlaridan biri hisoblangan. Ushbu davrda amirlikning tashqi iqtisodiy aloqalari ichki siyosiy vaziyat, xalqaro savdo yo'llari hamda Rossiya imperiyasining mintaqaga kirib kelishi bilan bevosita bog'liq holda rivojlandi. Ayniqsa, XIX asrning 60–90-yillarida Buxoro amirligi tashqi savdo aloqalarining yo'nalishi va mazmunida sezilarli o'zgarishlar yuz berdi. Bu davr amirlik iqtisodiyotining jahon bozori bilan integratsiyalashuvi kuchaygan davr sifatida xarakterlanadi [1].

Buxoro amirligi qadimdan Buyuk ipak yo'lining muhim chorrahalardan biri sifatida Sharq va G'arb o'rtasidagi savdo munosabatlarida katta ahamiyat kasb etgan. XIX asrga kelib ham ushbu an'anaviy savdo yo'llari o'z mavqeini saqlab qolgan edi. Buxoro shahri Markaziy Osiyoning eng yirik savdo markazlaridan biri bo'lib, bu yerga Hindiston, Afg'oniston, Eron, Xitoy va Rossiyadan savdogarlar kelib turgan [2]. Shaharda ko'plab timlar, karvonsaroylar va bozorlarda xalqaro savdo faol olib borilgan.

1868-yilda Rossiya imperiyasi bilan tuzilgan sulh shartnomasidan so'ng Buxoro amirligi Rossiya ta'sir doirasiga tushib qoldi. Mazkur siyosiy qaramlik iqtisodiy aloqalarning yanada kuchayishiga olib keldi [3]. Rossiya savdogarlariga amirlik hududida erkin savdo qilish huquqi berildi, bojxona to'lovlari qisqartirildi hamda savdo karvonlarining xavfsizligi kafolatlandi. Natijada Rossiya bilan savdo hajmi sezilarli darajada oshdi.

Rossiyadan Buxoro amirligiga asosan sanoat mahsulotlari olib kirilgan. Jumladan, temir buyumlar, metall idishlar, gazlama, choy, shakar, kerosin, qog'oz va boshqa mahsulotlar import qilingan [4]. Bu mahsulotlar mahalliy bozorlarda katta talabga ega bo'lgan. Ayniqsa, Rossiya fabrikalarida ishlab chiqarilgan arzon gazlamalar Buxoro bozorlarida keng tarqalgan.

Buxoro amirligi esa Rossiyaga paxta, ipak, qorako'l terisi, jun, gilam, charm va quruq mevalar eksport qilgan [5]. Paxta eksporti ayniqsa katta iqtisodiy ahamiyat kasb etgan. XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiya to'qimachilik sanoatining rivojlanishi natijasida paxtaga bo'lgan ehtiyoj keskin oshgan edi. Shu sababli Buxoro hududida paxta ekin maydonlari kengaytirildi. Bu esa qishloq xo'jaligining tarkibiy o'zgarishiga olib kelib, oziq-ovqat ekinlari maydonining qisqarishiga sabab bo'ldi [6].

Amirlikning tashqi iqtisodiy aloqalarida Hindiston bilan savdo ham muhim o'rin tutgan. Savdo asosan Afg'oniston orqali amalga oshirilgan. Buxoro savdogarlari Hindistondan choy, ziravorlar, qimmatbaho matolar, dori-darmonlar va zargarlik buyumlarini olib kelganlar [7]. O'z navbatida, Buxorodan Hindistonga ipak, qorako'l terisi va hunarmandchilik mahsulotlari chiqarilgan.

Eron bilan iqtisodiy aloqalar ham ancha rivojlangan bo'lib, savdo asosan Mashhad va Hirot shaharlari orqali olib borilgan. Eron bozorlariga Buxorodan jun, qorako'l terisi va qishloq xo'jaligi mahsulotlari chiqarilgan, Erondan esa gilamlar, ipak matolar va turli hunarmandchilik buyumlari olib kirilgan [8].

Xitoy bilan savdo aloqalari nisbatan cheklangan bo'lsa-da, Sharqiy Turkiston orqali ma'lum darajada iqtisodiy munosabatlar davom etgan. Xitoydan choy va ipak mahsulotlari olib

kelingan [9]. Buxoro savdogarlari esa Markaziy Osiyo mahsulotlarini Sharq bozorlariga olib chiqishda vositachilik qilganlar.

Buxoro amirligining tashqi iqtisodiy hayotida karvon savdosi muhim o‘rin egallagan. Savdo karvonlari Samarqand, Qarshi, Chorjo‘y, Marv, Toshkent va Hirot orqali harakatlangan [10]. Karvon yo‘llarida karvonsaroylar tashkil etilgan bo‘lib, ular savdogarlar uchun dam olish va tovarlarni saqlash vazifasini bajargan. Savdo yo‘llarining rivojlanishi ichki iqtisodiy hayotning jonlanishiga ham xizmat qilgan.

XIX asr oxirlariga kelib Rossiya imperiyasi Buxoro iqtisodiyotini tobora o‘ziga qaram qilib bordi. Amirlik Rossiya sanoati uchun xom ashyo bazasiga aylana boshladi [11]. Natijada mahalliy hunarmandchilik ayrim sohalarda inqirozga uchradi. Rossiya sanoat mahsulotlarining ko‘payishi mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun kuchli raqobatni yuzaga keltirdi. Bu esa iqtisodiyotning bir tomonlama rivojlanishiga olib kelgan.

Shuningdek, Rossiya bank kapitalining kirib kelishi ham amirlik iqtisodiyotiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatdi. Savdo-sotiqning rivojlanishi bilan bir qatorda pul muomalasi kengaydi, ayrim hududlarda kredit tizimlari paydo bo‘la boshladi [12]. Bu jarayon iqtisodiy modernizatsiyaning dastlabki ko‘rinishlari sifatida baholanadi.

Buxoro amirligining tashqi iqtisodiy aloqalari ijtimoiy hayotga ham ta‘sir ko‘rsatgan. Savdo aloqalarining kengayishi natijasida shaharlarda savdogarlar tabaqasi kuchaydi, yangi bozorlarga ehtiyoj ortdi hamda hunarmandchilik markazlari rivojlandi [13]. Shu bilan birga, tashqi iqtisodiy qaramlikning kuchayishi siyosiy mustaqillikning cheklanishiga ham sabab bo‘lgan.

Xulosa qilib aytganda, XIX asrning 60–90-yillarida Buxoro amirligining tashqi iqtisodiy aloqalari sezilarli ravishda kengaydi va yangi bosqichga ko‘tarildi. Rossiya imperiyasi bilan savdo aloqalarining kuchayishi amirlik iqtisodiyotining jahon bozori bilan bog‘lanishini jadallashtirdi. Biroq bu jarayon iqtisodiy mustaqillikning zaiflashuviga va amirlikning xom ashyo yetkazib beruvchi hududga aylanishiga olib keldi. Shu bilan birga, Hindiston, Eron, Afg‘oniston va Xitoy bilan an‘anaviy savdo aloqalari saqlanib qolib, mintaqaviy iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishida muhim rol o‘ynadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Axmedov B. *O‘zbekiston xalqlari tarixi manbalari*. – Toshkent: O‘qituvchi, 1991.
2. Bartold V.V. *Turkiston mo‘g‘ullar bosqini davrida*. – Toshkent: Sharq, 1990.
3. Xidoyatov G‘. *Rossiya va Buxoro munosabatlari tarixi*. – Toshkent: Fan, 1964.
4. Morrison A. *Russian Rule in Samarkand*. – Oxford University Press, 2008.
5. Muhammadjonov A. *O‘zbekiston tarixi*. – Toshkent: Sharq, 2004.
6. Rajabov Q. *Markaziy Osiyoda savdo yo‘llari va iqtisodiy aloqalar*. – Toshkent: Fan, 2005.
7. Becker S. *Russia’s Protectorates in Central Asia*. – Harvard University Press, 1968.
8. G‘afurov B. *Tojiklar tarixi*. – Dushanbe, 1989.
9. Soucek S. *A History of Inner Asia*. – Cambridge University Press, 2000.
10. Xasanov X. *Markaziy Osiyo savdo yo‘llari tarixi*. – Toshkent: Universitet, 2010.
11. Bregel Y. *An Historical Atlas of Central Asia*. – Leiden: Brill, 2003.
12. Nabiyev R. *O‘zbekiston uq̄mucoduū mapuxu*. – Toshkent: Fan, 1996.